

KRZYSZTOF WOLSKI

BHARTIYA LOK KALA MANDAL (INDYJSKI INSTYTUT SZTUKI
LUDOWEJ) W UDAJPURZE

Indie na swym olbrzymim obszarze posiadają sporo różnego typu placówek, zajmujących się badaniem tradycyjnej kultury poszczególnych narodów i ludów subkontynentu. Mają tych placówek więcej, niżby się należało spodziewać w kraju, którego sytuacja ekonomiczna nie należy do najlepszych. Jak na kraj pokolonialny, ilość tego typu instytucji jest znaczna. Bliższe poznanie pracy placówek napawa szacunkiem dla twórców instytucji i uznaniem dla osiągnięć doborowej i fachowej kadry. Ten stan rzeczy jest zasługą wielkich indyjskich uczonych i etnografów¹ oraz administracji angielskiej. Twórca etnografii indyjskiej, Rai Bahadur Sarat Czandra Roy, założyciel pisma „Man in India” i prof. D. N. Majumdar, założyciel czasopisma „The Eastern Anthropologist”, prof. uniwersytetu w Lakhnau zwracali stale uwagę społeczeństwa indyjskiego na konieczność zarejestrowania stanu kultury ludowej w poszczególnych krajach indyjskich. Angielskie władze spowodowały opracowanie szeregu monografii prowincji i zamieszkujących je ludów². Rezultatem działalności jest powstanie szeregu instytucji, których kierownictwo objęli znani działacze kulturalni i fachowcy z wyższym wykształceniem zawodowym. Liczne katedry etnografii i socjologii dostarczyły tym instytucjom kadr naukowych.

Bhartiya Lok Kala Mandal, czyli Akademia Muzyki, Tańców, Wido-wisk i Kukiełkarstwa w Udaipurze należy do najciekawszych i najpomysłniej funkcjonujących instytucji tego typu w Indiach. Najlepiej od-powiadającym stanowi rzeczy tłumaczeniem polskim nazwy tej instytucji

¹ Por. B. B. Goswami, *Rozwój badań antropologicznych i ich ośrodki w Indiach*, „Etnografia Polska”, t. XII, 1968, s. 285—303.

² Przy spisach ludności uzyskano tyle ciekawego materiału, że urzędy statystyczne przystąpiły do opracowania szeregu monografii.

byłoby: Indyjski Instytut Sztuki i Kultury Ludowej. Mieści się on we własnym gmachu w nowej dzielnicy Bhupalpura w Udaipurze przy ulicy Panch Vati i skupia liczny zespół ludzi zajmujących się folklorem Radżastanu, zarówno badaczy i miłośników kultury ludowej, jak też ludzi zawodowo czynnych w tej dziedzinie. Udaipur należy w Radżastanie, a nawet w skali ogólno-indyjskiej do ośrodków bogatych w etnograficzne instytucje kulturalne i naukowo-badawcze. Obok Bhartiya Lok Kala Mandal istnieją tam zakłady uniwersyteckie (Dep. of Sociology), Tribal Research Institute in Udaipur (którego dyrektorem jest p. Vyaz), Muzeum Regionalne w Udaipurze mieszczące się w Sadżdżan Niwas Bagh oraz nowo założone Ahar Muzeum z ciekawymi zbiorami archeologicznymi. Jak na niewielki, bo liczący 111 000 mieszkańców, prowincjonalny Udaipur, jest to znaczna liczba instytucji pokrewnego typu o żywej i wydajnej działalności.

Bhartiya Lok Kala Mandal w Udaipurze założono w roku 1952. Osobą, która głównie przyczyniła się do powołania do życia tej instytucji, był D. L. Samar, znany działacz, humanista o wszechstronnych zainteresowaniach i wybitny znawca kultury Radżastanu i Indii. Samar podjął się prowadzenia tej placówki kulturalnej i wkrótce doprowadził ją do rozwoju. Uzyskano stałą subwencję na działalność z funduszy stanowego rządu Radżastanu (Dep. of Education), a także kredyty na budowę własnego gmachu, w którym obecnie instytucja znajduje wygodne pomieszczenie. Instytut zajmuje się studiami nad sztuką i kulturą Radżastanu, jak również Madhya Pradesz, Manipuru i Tripury, otrzymujące na te badania pomoc finansową z indyjskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Prowadzi się też studia nad tradycyjnym teatrem i widowiskami radżaściańskimi dla Bhartiya Natya Sangh India³.

W siedzibie Bhartiya Lok Kala Mandal mieszczą się pracownie techniczne i naukowe, sale prób, magazyny, wystawa sztuki ludowej Radżastanu oraz w podwórzu gmachu amfiteatr i scena na wolnym powietrzu. Budynek otacza niewielki lecz piękny ogród, pełen kwitnących kwiatów i drzew.

W obrębie instytucji działa kilka sekcji. Sekcja naukowo-badawcza ma za zadanie zbieranie materiałów w terenie, zapisywanie melodii, instruktaż przy nagrywaniu melodii i filmowaniu tańców i widowisk, zbieranie eksponatów z dziedziny sztuki ludowej, a następnie gromadzenie i opracowywanie tych materiałów w pracowniach. Sekcja naukowo-badawcza prowadzi podręczne muzeum, stale dostępne dla zwiedzających. Lok Kala Mandal Muzeum posiada ciekawą ekspozycję obrazującą różne dziedziny sztuki ludowej (przeważnie reprezentowany jest Radżastan,

³ Instytucja zajmuje się badaniami tradycyjnych tańców indyjskich.

a głównie Mewar, którego stolicą jest Udaipur). Już w westybulu widzi się „kacchi ghorī”: radżaściańskie lajkoniki z okręgu Dżalor (Jalor) w Marwarze. W klatce schodowej ściany pokryto freskami. Są to kopie ludowego malarstwa odpustowego. W salach zgromadzono instrumenty muzyczne, figurki, lalki, zabawki, lalki do widowisk kukielkowych, maski, rzeźby z terrakoty, światełki, ozdoby i biżuterie, stroje ludowe, a nawet wzory tatuażu na dłoniach kobiet. Liczne mniejsze i większe *kewad*, skrzynki magiczne bardów, przypominające wyglądem niewielkie lecz za to wieloskrzydłowe tryptyki, zapełniają jedną z sal ekspozycyjnych.

Do sekcji naukowo-badawczej należy archiwum i zbiory biblioteczne. Pracownicy sekcji służą pomocą i poradą w innych dziedzinach pracy Bhartiya Lok Kala Mandal.

Publicystyka instytucji, tak naukowa jak i popularno-informacyjna, skupia się w sekcji wydawniczej. Bhartiya Lok Kala Mandal wydaje czasopismo „Lok Kala” zawierające artykuły z dziedziny sztuki i kultury ludowej. Wydano też w języku hindi krótkie informacyjne monografie: *Radżastan Ke Lok Nritya* (informacje o tańcach ludowych Radżastanu), *Radżastan Ke Lok Natya* (informacje o ludowych widowiskach Radżastanu), *Radżastan Ke lok Otsava* (informacje o świętach i odpustach Radżastanu), *Radżastan Swar Lahri* (pieśni ludowe Radżastanu).

W warsztatach artyści plastycy i artyści ludowi pracują przy sporządzaniu kopii dawnych wytworów indyjskiej sztuki ludowej. Kopie te zostają następnie rozprowadzone w charakterze materiałów wymiennych do innych pokrewnych instytucji, albo są sprzedawane na miejscu turystom lub zwiedzającym. Rozprowadzane są też prace rzemieślników z terenu. Między innymi obrazki (gwasze), wykonywane w Nathdwara, pielgrzymkowej miejscowości, leżącej w odległości około 70 km na północ od Udaipuru⁴. Również rozsprzedaje się ciekawe ludowe wyroby ceramiczne, płaskorzeźby i figurki przedstawiające bóstwa oraz narodowych bohaterów Radżastanu. W warsztatach wykonuje się też przedmioty potrzebne do działalności sekcji artystycznej np. stroje, lalki, kukielki, maski, zabawki i dawne ozdoby lub inne przedmioty, których nabycie na rynku napotyka na trudności. W pracowniach wykonuje się prace zlecone, odnawia się np. ołtarzyki z domowych kapliczek.

Sekcja filmów i nagrań działa nie tylko w terenie, lecz pracuje z zespołami skupionymi wokół instytucji i produkuje filmy dokumentarne oparte na materiale terenowym, jak np. kolorowy film krótkometrażowy

⁴ Nathdwara leży w odległości ok. 70 km na północ od Udaipuru. W miejscowości tej znajduje się słynna świątynia będąca celem pielgrzymek. Przy świątyni jest centrum tradycyjnego handlu dewocjonaliami oraz znany ośrodek obrazniczy. W roku 1961 miasteczko liczyło 13 890 mieszkańców (*Census of India 1961*, Vol. XIV, Rajasthan, part. II-A, s. 140).

„Tańce plemion Radżastanu” (125 m) czy „Plemiona Manipuru w kolorze i rytmie” (135 m), lub „Kultura i sztuka plemion Madhya Pradesz” (340 m), lecz także własne opracowania oparte na tradycyjnych formach życia plemienia Bhil koczującego w Radżastanie (film „Kudarat Ke Ladle”) oraz „Mumal”, widowisko wokalnno-taneczne opracowane w in-

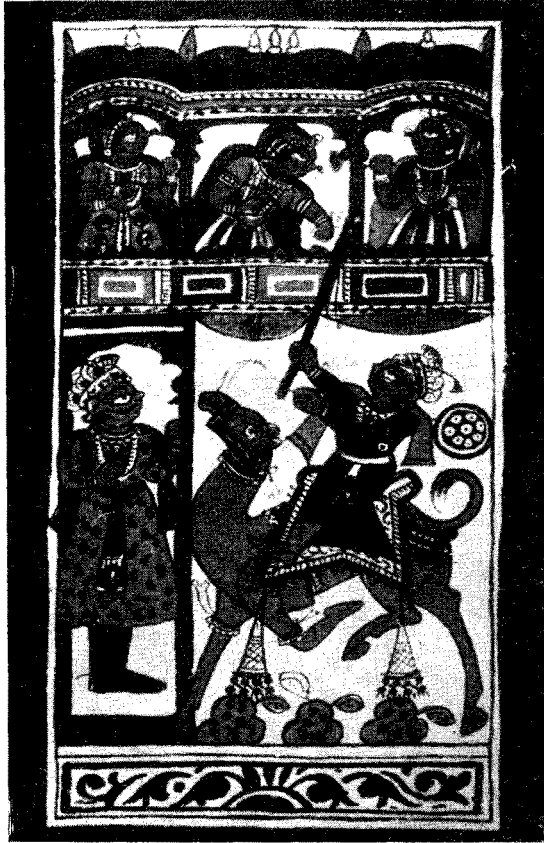

Ryc. 1. Rabudzi Rathar poluje na dziki
(malarstwo merwarskie).

stytucji a naśladowujące pokrewne tradycyjne widowisko Mumal i Mahendra. Widowisko to jest udramatyzowaniem dawnego miejscowego wątku epicznego.

Działalność choreograficzna, wokalna i teatralno-widowiskowa przynosi największą sławę instytucji. Przy Bhartiya Lok Mandal znajduje się liczny zespół artystów. Objeżdża on większe ośrodki Indii, dając przedstawienia i koncerty. Repertuar składa się z tradycyjnych ludowych wido-

wisk radżastańskich, (przeważnie widowiska typu *kyal*). Jest to widowisko dramatyczne, operowo-baletowe, w które wplatają się farsy dotyczące tematów miejscowych lub zagadnień współczesnych. Nie brak też sztuk opracowanych współcześnie na wzór dawnych. Do żelaznego

Ryc. 2. Dhola przybywa do domu Maruwani
(malarstwo merwarskie).

repertuaru zaliczyć należy *Mane czakar Rakhodźi*, oparty na życiu słynnej w Radżastanie *rani Miira Bai* (ur. 1516), córki *thakura* (pana feudalnego) Ratan Singh'a, pana na Medta. W młodości poświęciła się służbie Kriszny (inkarnacji boga Wisznu), a gdy ją wydano za radżę Kumar Bhodźradź Singh'a (którego ojcem był Rana Sanga Sziszodia z Czittoru), uciekła z pałacu w Czittor do pustelni, kompromitując ród panujący. Władca Czittoru, brat męża sprowadził ją z powrotem siłą do pałacu. Po powtórnych ucieczkach posłano jej jadowite węże i truciznę, które miały zakończyć kompromitujące życie Miiry Bai. Węże owinęła wokoło szyi,

truciznę wypila bez szkody i nadal pozostała w świątyni tańcząc i śpiewając przed posągami Kriszny. Miira Bai początkowo mieszkała przy świątyni Brindawan⁵, a później większą część swego życia spędziła w świątyni Dwarkadhish w Dwarka. Wśród ludu w Radżastanie Miira Bai należy do najpopularniejszych postaci w historii⁶.

Innym tradycyjnym widowiskiem z Radżastanu jest *Dhola Maru* (a właściwie Dhola i Maruwani). Fabułę stanowi poznanie przez młodego Dhola (z Nagaur) piękności dzajsalmerskiej Maruwani w domu jej rodziców, a następnie jej zaślubienie. W sztuce *Panihari* przedstawia się dzieje indyjskiej Penelopy, żyjącej w oazie koło Dżajsalmeru, przez dwanaście lat oczekującej na powrót męża. Spotyka go przy studni, lecz go nie poznaje, dopiero świekra stwierdza kim jest przybysz. Ogólna radość i tańce w oazie towarzyszą radującej się parze małżeńskiej. Także tradycyjnym przedstawieniem jest wspomniane powyżej widowisko Mumal. Słynna z urody Mumal, dama z Dżajsalmeru, jest przykładem indyjskiej kobiety-sfinksa. Liczni kandydaci do ręki Mumal odpadają jeden po drugim, nie mogąc dać odpowiedzi na jej pytania. Uciekają też zatrwożeni widokiem lwa, pilnującego wrót pałacu Mumal. Dopiero Mahendra, książę z Amarkot, odpowiada poprawnie na pytania Mumal, a następnie odwiedza ją co nocy. Mumal i Mahendra postanawiają się pobrać. Lecz pewnej nocy Mahendra nie zjawia się na schadzke, a rozpaczona Mumal śle do niego listy. Gdy wreszcie Mahendra przybywa, kapryśna Mumal każe swej siostrze Sumal przebrać się za mężczyznę i usiąść obok niej. Widząc to, Mahendra urażony odjeżdża, nie chcąc więcej słyszeć o Mumal. Mumal z rozpaczy zasypia na wieki.

⁵ Brindawan lub Brindaban, słynna świątynia w miejscu, gdzie miał się urodzić Kriszna, awatar boga Wisznu.

⁶ Miira Bai była słynną poetką i autorką licznych liryków ku czci Kriszny. Tworzyła w jednym z dialektów języka hindi, w radżastani, w narzeczu mewari. Jej pieśni tworzone w języku żywym zjednały jej niebывały rozgłos i szeroką popularność w zachodnich państwach indyjskich w Radżastanie i Gudżeracie, gdzie przebywała za życia. Utwory te weszły w skład klasycznej poezji Indii i doczekały się licznych przekładów na języki europejskie. Językowi polskiemu przyswoiła je Wanda Dynowska w zbiorze *Antologia Indyjska*, t. III, *Hindi*, w ramach wydawnictwa „Biblioteka Polsko-Indyjska” (Madras 1959). W antologii znalazło się 44 pieśni Miiry Bai. Dla przykładu podajemy jedną z nich:

Słyszę z oddali kroki Hari,
po stromych wspinam się ścieżkach,
po spadzistych wzgórzach
i jarach głębokich wędruję.
Żaby rechocą, tańczy weselnie paw,
ptaki tęskne rzucają wołania...
Indra zawsze piorunami gra,
a wśród deszczu strumieni błędzą błyskawice.

Bhartiya Lok Kala Mandal daje też innego rodzaju przedstawienia. Takim jest np. *Pasine — ki — Ganga*, czyli Indra pudża (Misterium ku czci Indry, boga deszczu). Kangawalla, bard, czyli tradycyjny opowiadacz dziejów Radżastanu, opisuje dawne piękno i chwałę kraju. Lecz obecnie wszędzie jest pustynia. Nie ma nawet jednego zielonego drzewa na wsi.

Ryc. 3. Dhola i Maruwani jadą do Nagaur
(malarstwo merwarskie).

Bard opowiada o walce z pustynią i o postawieniu zapory na rzece. Najpierw musiano budować drogę. Potem powstaje ośrodek wiejski, szkoła i szpital. Góry zostają zalesione, pola nawodnione, a wieś skolektywizowana. Wieś staje się bogata i szczęśliwa, a Indra, bóg deszczu, zsyła częste opady.

Jest też i więcej przedstawień nawiązujących do życia współczesnego. Balet *Czambal* nawiązuje do planu zagospodarowania doliny rzeki w planie pięcioletnim, a balet *Azadi — ki — Kahani* jest oparty na walkach Indii o niepodległość.

Najbardziej znany w Indiach i zagranicą jest radżastański teatr marionetek. Tego typu widowiska są stare i sięgają czasów sprzed dwu tysięcy lat. Przedstawienia te słynęły później na dworze władcy Vikramaditya (ok. 1076—1126). Później teatr kukielkowy, pełen symbolicznych i fantastycznych postaci, przestylizowanych osób historycznych, demonów, bogów i bohaterów bawił publiczność na odpustach i jarmarkach oraz wędrował po wsiach i dworach drobnych feudalów w Radżastanie. W Radżastanie dochował się do ostatnich lat. Od ludu przejęła go Bhartiya Lok Kala Mandal i rozślawiła w Indiach i w świecie. Ze sztuką *Amar Singh Rathore Ka Khel* jeżdżono po większych miastach Indii, dawano przedstawienia w obecności premierów Indii Dżawahar Lal Nehru i Lal Bahadur Szastri. Udajpurski teatr radżastańskich marionetek trafił na II Światowy Festiwal Kukielek do Bukaresztu w r. 1960 wziął udział w III Festiwalu w r. 1965 również w Bukareszcie. Barwne przedstawienie życia na dworze Wielkich Mogołów dało kukielkom radżastańskim światową sławę. Instytut otworzył wobec tego specjalne kursy dla szkolenia kukielkarzy, a także dla nauczycieli i studentów.

To powszechne powodzenie w kraju i zagranicą dało instytucji zasłużoną sławę i uznanie. Posypały się dalsze rządowe subwencje, umożliwiające rozrost i rozszerzenie tematycznych zainteresowań, a także objęcie szerszych terenów planowymi badaniami nad kulturą i tradycyjną sztuką ludową.

KRZYSZTOF WOLSKI

THE INDIAN INSTITUTE OF FOLK ART IN UDAIPUR

(Summary)

Bhartiya Lok Kala Mandal in Udaipur, Rajasthan, India, was founded in 1952 by D. L. Samar with a view to conducting research into Indian folk art. The institute's activities include the accumulation of museum exhibits, also the recording and popularizing of pageantry, dancing, singing, music and traditional folk literature. In addition it supports the traditional puppet theatre in Rajasthan, organizing performances in India and other countries of the world. Investigations are carried out mainly in the states of Madhya Pradesh, Rajasthan, Manipur and Tripura, where ancient Indian folk art is best preserved. The rich museum in Udaipur possesses valuable collections in many fields of Indian folk art.